TÄBY

STOLPALEDEN

- en led genom Stolpaskogens natur och kulturhistoria

Vandra den cirka 3 kilometer långa leden och upplev Stolpaskogens spännande naturmiljöer. Ni kan välja att gå från Ensta krog till Visinge station eller åt motsatt håll. Längs leden finns 14 informationsstolpar som beskriver platsernas historik eller naturvärden. Stigen är markerad med gulfärgade ringar runt träden och slingrar sig via spänger och trätrappor in i alsumpskogen och förbi torpet Stolpen. Torpet som en gång låg här var ett båtsmanstorp och har gett skogen dess namn.

I detta häfte finns övningar som kan användas för elever och lärare eller för de som vill söka vidare efter mer information. I häftet finns också samtliga informationstexter som även kan läsas på skyltar och stolpar som finns uppsatta längs leden.

Stolpaleden ska sprida kunskap om historia och natur och kunna vara en pedagogisk utgångspunkt för lärare och elever i Täbys skolor. Kommunen har tillsammans med Täby Naturskyddsförening, Täby Hembygdsförening, Friluftsfrämjandet och Svenska Turistföreningen samverkat för att få fram all information om skogen och dess kulturhistoriska miljöer.

Välkommen ut i Stolpaskogen!

taby.se/stolpaleden

Stolpaleden – från Ensta krog till Visinge station

1. Ensta krog
2. Nordlunds villa
3. Luftbevakningstornet
4. Trollskogen
5. Den grova aspen
6. Alsumpskogen
7. Svältan
8. Stolpaskogens mitt
9. Tallpelarsalen
10. Gamla landsvägen
11. Granbäcken
12. Torpet Stolpen
13. Jättegranen
14. Björkpelarsalen

Samtliga illustrationer av Mona Kilström

1. Ensta krog

Vy över Ensta krog.

Skolklass utanför huvudbyggnaden

Under stormaktstiden gick postvägen mellan Stockholm och Finland igenom här. Ensta krog var den första platsen längs vägen där hästar kunde bytas ut för den fortsatta resan. Krogen fick kungliga privilegier år 1688 och blev till en av de största gästgivargårdarna i landet. Ensta krog var en central mötesplats och hörde till de viktigaste platserna i Täby. Här hölls auktioner, skeppslagsting och inskrivningar till det militära. Under första hälften av 1900-talet användes huvudbyggnaden som skola.
Från denna tid finns flera fotografier med skolklasser och deras lärarinnor. Fotografiet här bredvid är taget under denna period utanför skolbyggnaden.

ÖVNING

1. Känner du till någon annan gästgivargård?

2. Idag måste alla barn gå minst nio år i skolan. Hur var det för barnen i början på 1900-talet?

2. Nordlunds villa

Fingerborgsblomma

En gång i tiden stod här en villa. Runtom villan fanns planterade växter och trädgårdsbuskar. Den sista personen som bodde i villan var en äldre man vid namn Nordlund. Villan revs när Bergtorpsvägen byggdes år 1983. Bergtorpsvägen blev den nya vägen mot Täby kyrkby. Den gamla landsvägen som användes på 1700-talet och kallades Kyrkvägen (se stolpe nr.10) var sedan länge ersatt och användes inte längre.

ÖVNING

1. Kan du finna några spår av Nordlunds villa?

2. Vilka av Nordlunds trädgårdsväxter finns fortfarande kvar här?

3. Luftbevakningstornet

Tolkning av luftbevakningstornet i Stolpaskogen.

Lantmäteriets rikstriangelpunkt

ÖVNING

1. Här finns flera spår av människan, från olika tidsepoker. Hur kommer det sig?

2. Kan du finna spåren från luftbevakningstornet och rundlarna av sten?

3. Kan du finna graven från Bronsåldern och Lantmäteriets rikstriangelpunkt?

Under andra världskriget använde militären berget för att spana efter främmande flygplan. Området var under denna tid inhägnat med taggtråd. Två grindstolpar i betong finns fortfarande kvar som rester efter inhägnaden. De två rundlarna av sten byggdes som skydd för apparater för att lyssna efter motorljud och för en stark strålkastare. De järndelar som sitter fast i berget var fästen för benen till ett luftbevakningstorn av trä. Tornet var först bemannat med värnpliktiga och senare under kriget med kvinnlig personal, så kallade ”tornsvalor”.

Lantmäteriets rikstriangelpunkt

På berget finns en triangel inhuggen i berget med ett järnrör i mitten. Detta är en av många mätpunkter som Lantmäteriet använder när de tar fram nya kartor för att kartlägga Täby. Idag används även satelliter när områden ska kartläggas.

Fornlämning

Här på berget, 45 meter över dagens havsnivå, har våra allra tidigaste ”Täbybor” anlagt en grav. Troligen har graven varit fylld med stenar som har tagits bort under modern tid. Kvar är en delvis tydlig, rund kantkedja med stenar. Den eller de som har begravts här är troligen kremerade. För 3000 år sedan, på bronsåldern, anlade man gärna stora gravrösen på höjdlägen. På den tiden hade man en vacker utsikt över ett skärgårdslandskap från denna plats.

4. Trollskogen

DÖD VED - EN JÄMFÖRELSE
Välskötta skogar: 2-5 kubikmeter, förhållandevis klen, död ved per hektar.
Urskogsliknande skogar: 50-150 kubikmeter död ved per hektar.

Död ved av gran.

En stående död tall kan även kallas torraka.

Denna del av skogen ska få sköta sig själv och utvecklas fritt. När ett träd dör, ger det utrymme för nya trädplantor att gro. I Sverige finns det ca 6000 arter som är beroende av död ved. Den döda veden utgör i sig ett mylller av liv. För många insekter och svampar är den döda veden nödvändig eftersom det är här de finner sin livsmiljö, föda och näring. I urskogsliknande skogar finns gott om döda träd, men även döende och delvis döda träd. I välskötta skogar däremot är andelen död ved mycket liten.

ÖVNING
1. Hur utvecklas skogen om människan inte sköter den?
2. Har du varit i någon annan skog där mängden död ved är riklig?

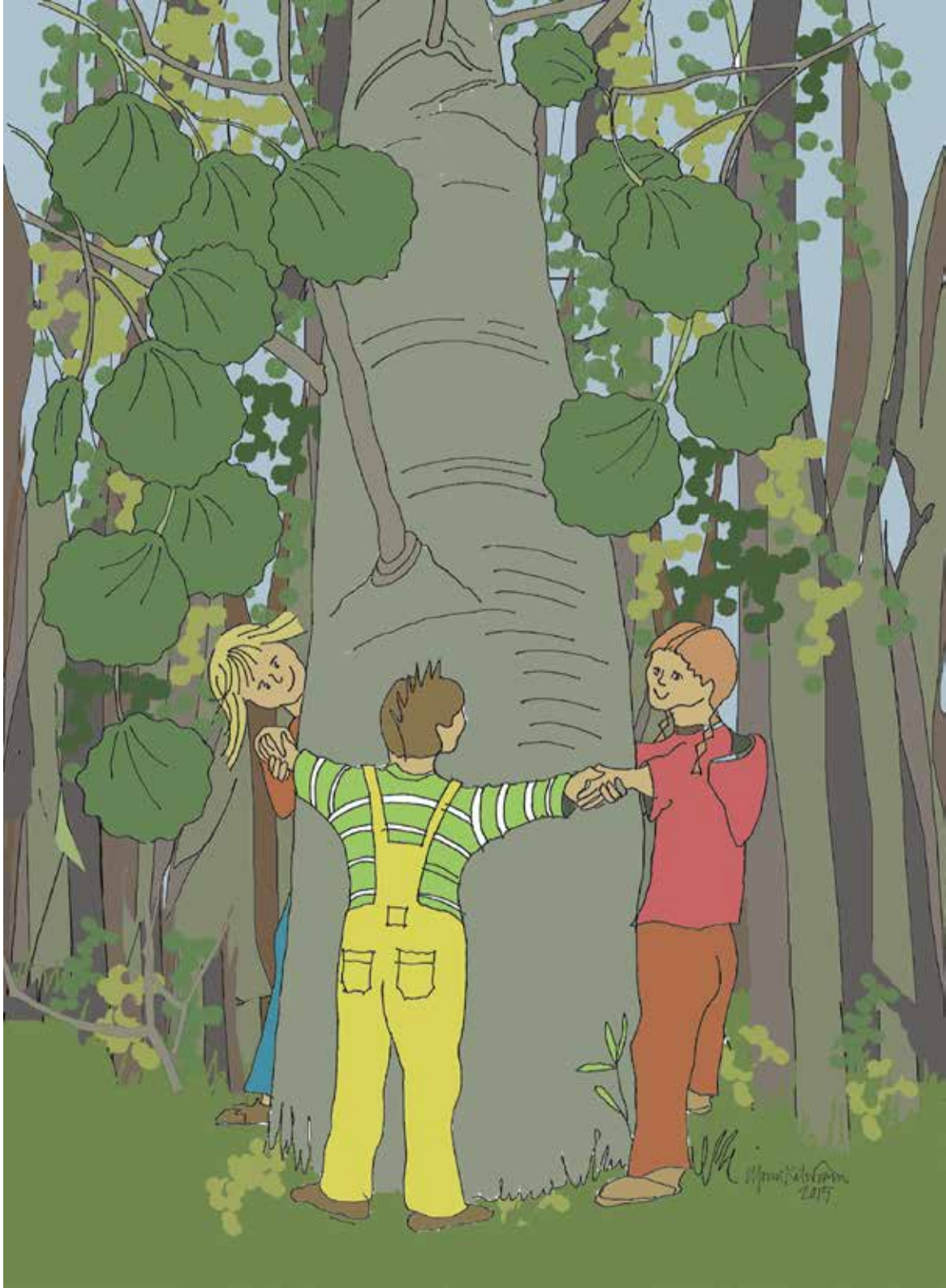
5. Den grova aspen

Här står en av Stolpaskogens mest imponerande aspar. Denna asp har förmodligen den största stamdiametern bland asparna i Stolpaskogen. År 2014 var aspens omkrets 260 cm. Aspen är även ett nyttigt träd för slöjdare. Till exempel gjorde man aspträg för bakning av bröd och kärl för hushållet, då aspen inte satte smak på bröd och maten. Fortfarande gör man tändstickor av asp.

ÖVNING

1. Hur många personer behöver ni vara för att nå runt aspens stam?

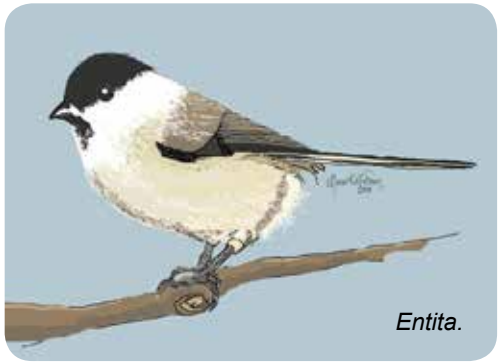
2. Vilket trädslag gör man ofta glasspinnar av?

Den grova aspen.

6. Alsumpskogen

I alsumpskogen varierar vattennivån över året. Vid snösmältningen på våren är vattennivån hög och på sommaren är marken endast fuktig. Det trädslag som klarar dessa variationer bäst är alen. Alen bygger upp socklar vid stambasen vilka kan ha bildats under flera trädgenerationer. Sumpskogen är en av de mest artrika skogsmiljöerna. Här kan mossor av olika slag finna sin specifika livsmiljö med lagom mycket fuktighet på socklarna. Under vår- och försommar kan du höra svarthättan sjunga och kanske få en skymt av entitan.

Entita.

Spången genom alsumpskogen.

ÖVNING

1. Alens socklar kan bli väldigt stora med tiden. Vilken av alarna har störst sockel?

2. Entitan är släkt med talltita. Vilka skillnader finns mellan dessa två arter?

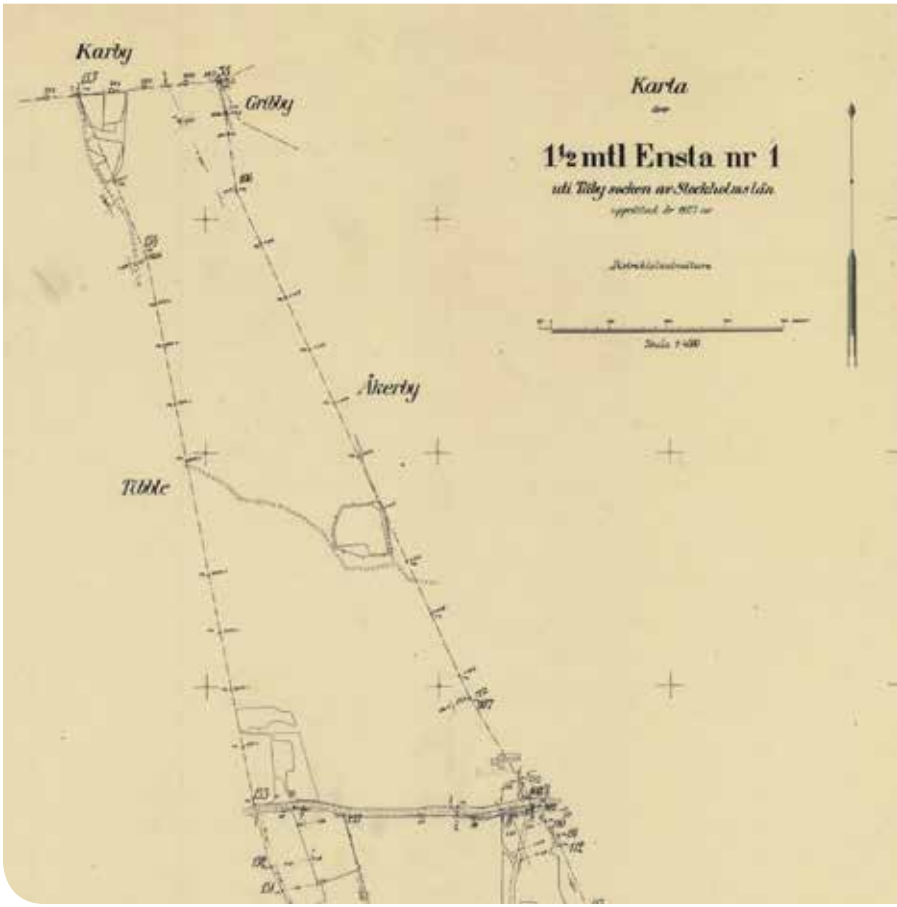
7. Svältan

ÖVNING

1. Känner du till någon annan byggnad som har timrats på gammalt vis?

2. Vilka örter kan du finna på ängen idag?

Under ca 70 år, från 1870-talet och in på 1940-talet, var denna plats en öppen ängsmark. Ängen betades av hästar som ägdes av Klas Fredrik Thunholm, som bodde på Ensta krog. Marken på ängen var så pass mager att hästarna gick ned i vikt av att gå här. Ängen fick därför öknamnet ”Svältan”. Under hösten 2012 lät kommunen timmermannen Mats Staf, timra ett nytt vindskydd och en ny grillplats intill Svältan. Timmerstockarna gallrades ur från den kringliggande tallskogen. Vindskyddet är byggt på ett sätt som gör att det ska kunna hålla i 1000 år. Det finns kyrkstallar i Älvdalen som är timrade på liknande sätt och som idag är 1000 år gamla.

Karta från år 1927.

Hästar på ängen Svältan.

Klas Fredrik Thunholm vid Ensta Krog.

8. Stolpaskogens mitt

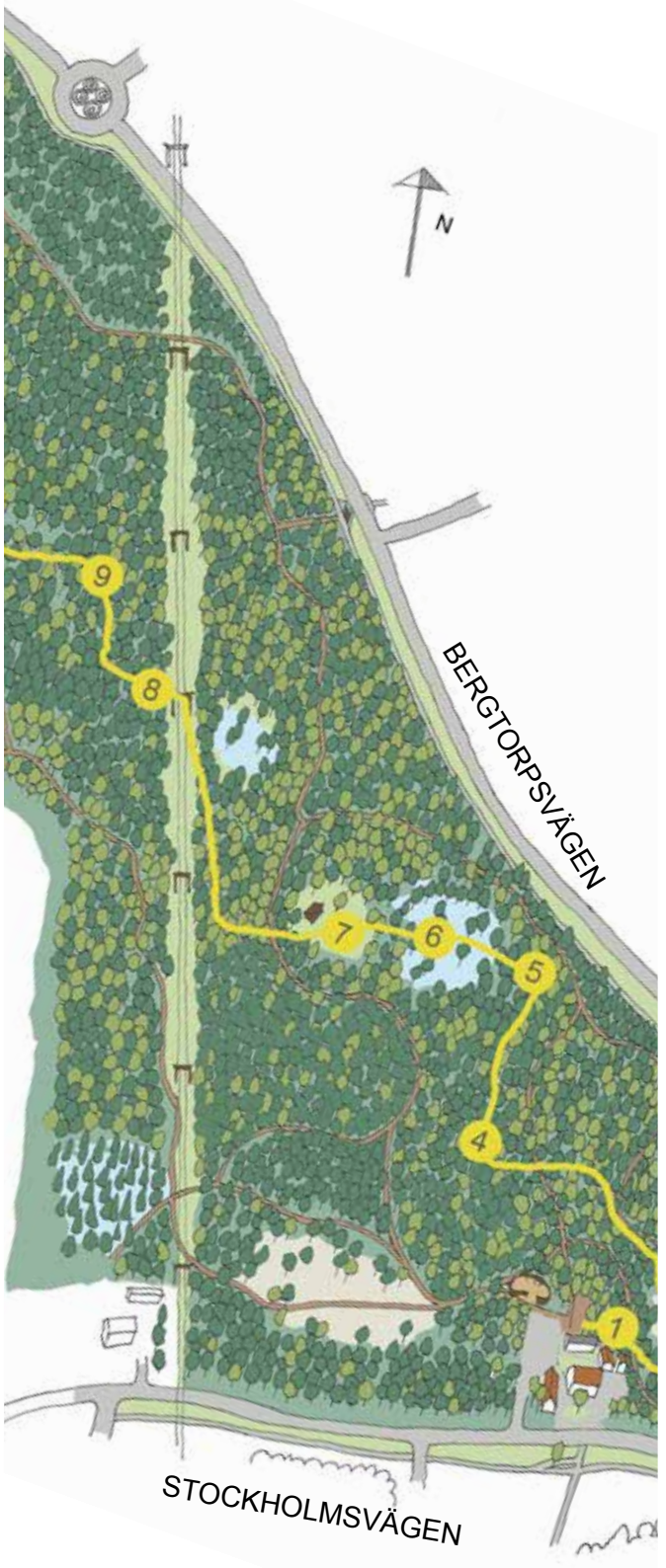
ÖVNING

1. Kan du avgöra hur många meter det är till Bergtorpsvägen respektive till Stockholmsvägen?

2. Kraftledningsgatan är ca 10 meter bred. Hur stor yta (antal hektar) utgör kraftledningsgatan?

3. Hur många procent av Stolpaskogen utgörs av kraftledningsgatan?

Stolpaskogen är stor och upptar en yta på ca 85 hektar. Här i kraftledningsgatans högsta punkt får man en god utsikt åt både norr och söder. Kraftledningsgatan är totalt 1 210 meter lång. Denna plats ligger ganska så centralt i Stolpaskogen.

9. Tallpelarsalen

Här i tallpelarsalen ska tallarna gynnas, så att de på sikt kan få välutvecklade tallkronor och bli riktigt gamla. För att detta ska ske måste en del granar avverkas – de granar som tränger in och beskuggar tallarnas grönkronor. Tallar kan bli 30 meter höga och få en omkrets på över 4 meter. Tallen kan bli 650 år gammal, men den faller dock oftast för sågen redan som 100 åring. Tallen har stor betydelse som skogsträd för industrin och därför avverkas den i stor mängd. Virket (furu) är mycket användbart och används bland annat till pappersmassa, bräder och bränsle.

Olika sorters tallar

Det finns många olika sorters tallar runt om i hela världen. Det som skiljer dem åt är kottarna, barruppsättningen och trädets form. Den svenska tallen är 2-barrig. Detta innebär att det sitter två stycken barr på varje kortskott. I andra delar av världen finns 3-barriga, 5-barriga och till och med 8-barriga tallar. I Sverige kan man till exempel finna cembratallen, som prydnadsträd i parker och trädgårdar. Cembratallens barr blir drygt fem centimeter långa och sitter i grupper om fem på kortskotten.

Den svenska tallen är 2-barrig, till skillnad från cembratallens barr som sitter i samlingar om fem.

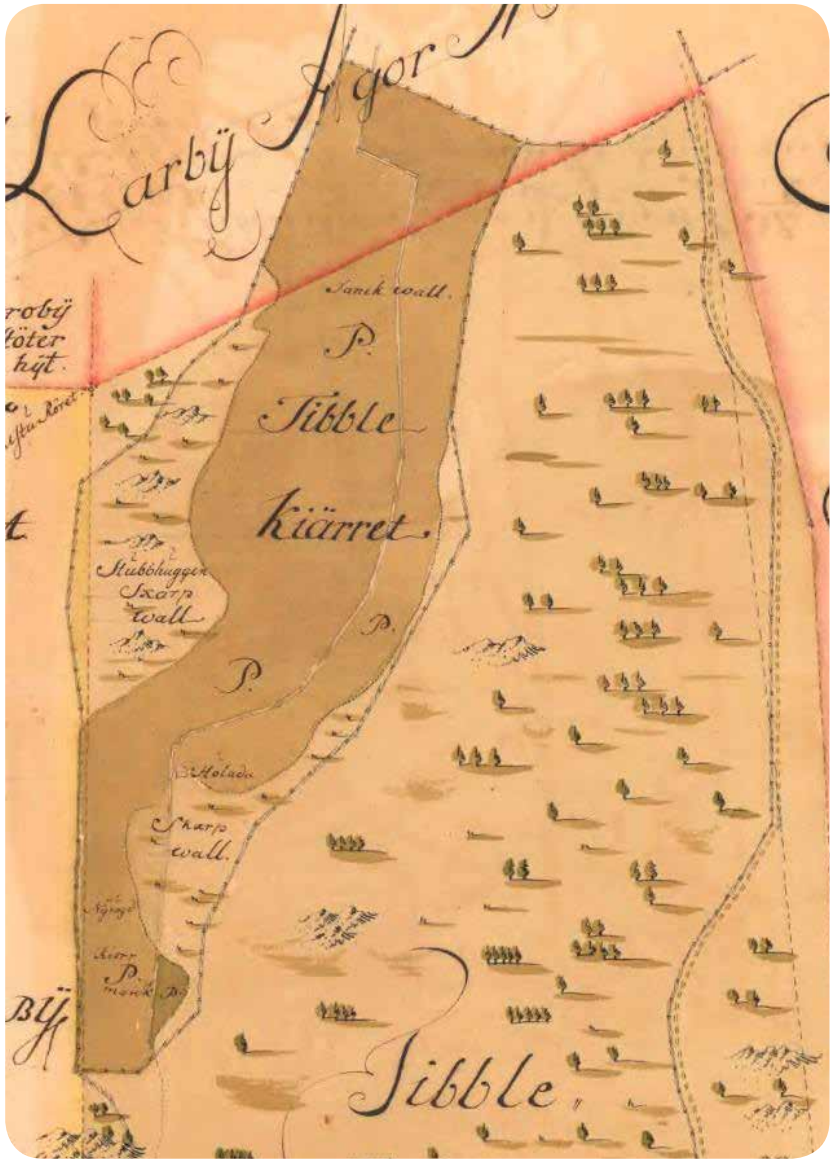
Tallkotte och tall.

ÖVNING

1. Kan du namnge någon annan typ av tall som växer i Europa?

2. Har du sett några cembratallar i Täby?

3. I den smala naturparksremsan längs med Tranvägen på gränsen mellan Täby och Danderyds kommuner finns tre cembratallar planterade. Kan du finna dessa?

Karta från år 1724.

ÖVNING

1. Kan du se den gamla landsvägen på kartan här bredvid, från år 1724?

2. Vägen med namnet Tingsvägen finns än idag. Var i Täby finner vi den?

10. Gamla landsvägen

Den gamla landsvägen har haft sin sträckning under lång tid. Lantmäteriets karta över Tibble, från år 1724, visar landsvägens sträckning. Vid denna tid användes vägen bland annat av de som bodde i de södra gårdarna och som skulle ta sig norrut till Täby kyrka. Av denna anledning kallade de vägen för Kyrkvägen. De som bodde i norr och skulle ta sig till tinget vid Ensta krog kallade vägen för Tingsvägen. Vägen användes även som skolväg för de barn som gick till skolan i Efraimsberg.

Med häst och vagn längs gamla landsvägen.

11. Granbäcken

Trollslända

I Stolpaskogen finns inte många vattendrag. Förr i tiden var det vanligt att blöta skogsmarker dikades ur för att skogen skulle få bättre tillväxt. I skogsområdet intill finns flera grävda diken. Under vissa perioder blir dessa diken vattenfyllda och kan liknas vid en naturlig bäck: ”Granbäcken”. För många djur, men även för vissa växter är öppna vattendrag, så som bäckar och åar mycket betydelsefulla. Vattendragen i skog och mark knyter samman varandra och kan bilda ett finmaskigt nät i skogslandskapet.

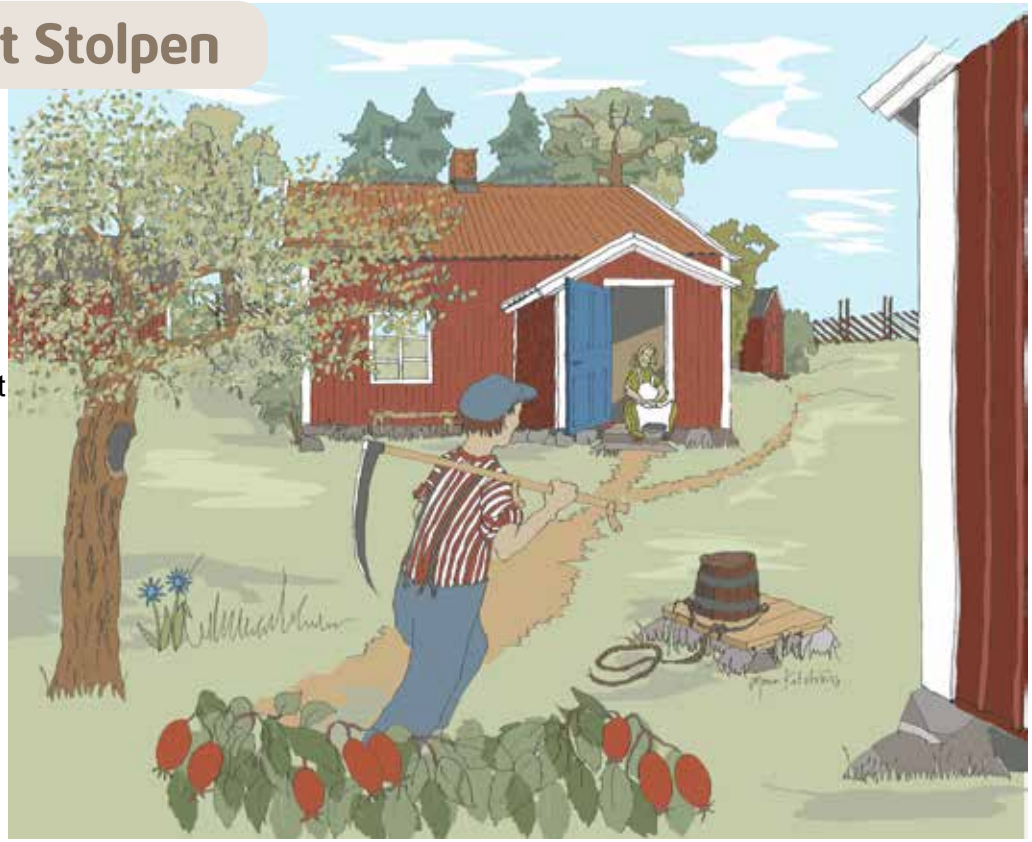
Det finns många olika sorters sländor, till exempel dagsländor, nattsländor och trollsländor. Innan sländorna utvecklas och blir till flygfärdiga sländor, lever de som sländlarver i vattendrag så som bäckar och sjöar.

ÖVNING

1. Vad äter sländlarverna i bäcken?

2. Vilken typ av föda äter en fullvuxen trollslända?

12. Torpet Stolpen

Tolkning av torpet Stolpen.

Här i kanten intill den öppna ängsmarken låg tidigare ett båtsmanstorp vid namn Stolpen. Grunden till torpet finns fortfarande kvar samt rester av ytterligare en husgrund. Första gången torpet nämns i dokumentation är som ”Tibble båtsmansstuga” år 1753. Då bodde änkan Karin i torpet, som varit hustru till båtsmannen Simon Stolpe. Simon Stolpe avled i mitten av 1740-talet. Den siste kände båtsmannen som bodde i torpet var Johan Leonard Stolpe (född 1867). Han var vid 19-21 års ålder aktiv som båtsman, mellan åren 1886-1888.

Båtsmanstorp

Båtsmanstorp och soldattorp är i stort sett samma sak. Skillnaden är att båtsmännen arbetade i flottan. I det militära var det viktigt att hålla isär personer. Det var därför vanligt att personerna fick torpets namn till efternamn. De följande båtsmännen efter Simon Stolpe behövde med andra ord inte vara släkt med honom, trots att de bar samma efternamn. Torpet Stolpen gick även under namnen Tövalite och Tibble båtsmansstuga. ”Töva” betyder vänta och Tövalite med andra ord, vänta lite. Stolpaskogen har fått sitt namn efter torpet Stolpen.

SPÅR EFTER TORPET STOLPEN

- Två husgrunder (varav en med skorstensröse)
- En brunn
- Rester av jordkällare
- Rester efter röjda odlingsytor och odlingsrösen
- Rester av en gammal väg
- Äppelträd

Aspdunge på ängsmarken vid torpet Stolpen.

ÖVNING

1. Kan du finna spåren efter torpet och de båtsmän som en gång bodde här?

2. Fotografiet med utsikt från torpmiljön är taget långt innan Bergtorpsvägen byggdes. Kan du finna aspdungen idag?

13. Jättegranen

Grankotte.

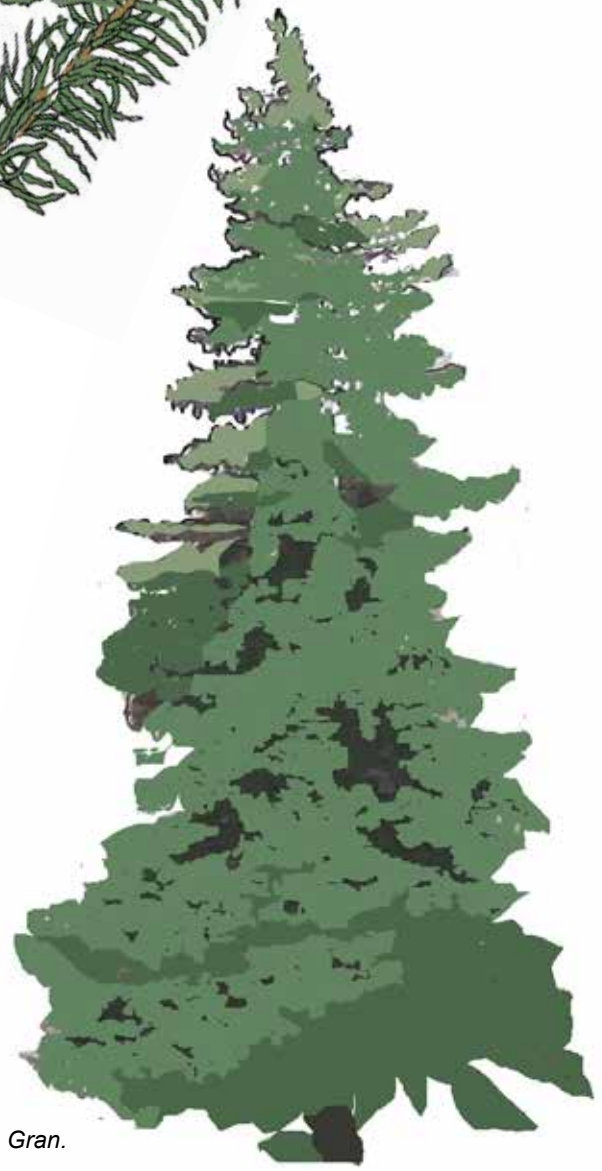
Här står Stolpaskogens mest besynnerliga träd. Denna jättegran består av flera stammar, men är ändå samma trädindivid. Hur kan det komma sig? Kanske har granens grenar, som nått ner till marken, slagit rot och bildats till nya stammar. Granen bildar ett rum med alla stammarna runtikring och blir till ett perfekt skydd när det regnar.

Ädelgranar (Abies)

Vår svenska gran tillhör släktet Picea, ”granar”. Ädelgranar, Abies, är ett annat släkte vars arter växer naturligt i andra länder. Ädelgranarnas barr är platta och kottarna sitter upprätta på grenarna, till skillnad från granens hängande kottar. Ädelgranarnas grenar sitter regelbundet ordnade vilket är en av anledningarna till att de gärna säljs som julgranar. Släktet ädelgranar har 49 arter, varav flera planteras som prydnadsträd i våra parker och trädgårdar.

Grankvist.

Gran.

ÖVNING

1. Har du sett någon ädelgran i Täby?

2. Vilken art bland ädelgranarna säljs vanligtvis som julgran?

14. Björkpelarsalen

Björk.

I Sverige finns tre huvudarter av björk: vårtbjörk, glasbjörk och dvärgbjörk. Vårtbjörk kallas även hängbjörk och har som små vårtor på grenarna. Bladen är nästan trekantiga och bredast närmast skaftet. Glasbjörkens blad är mer ovala och är som bredast mitt på bladet. Dvärgbjörken blir aldrig ett träd, utan växer snarare som en risbuske på myrmarker med sina små runda blad.

Björkhänge och björkkvist.

Blad av vårtbjörk.

ÖVNING

1. Kan du se vilken sorts björk som växer i björkpelarsalen?

2. Fjällbjörken är en underart av glasbjörk. Hur många meter över havet kan en fjällbjörk växa?